

Az elsődlegesség fogalma: leletmentés vagy helyreállítás

Szentkirályi Miklós

A tanulmány célja, hogy egy kitűnően illusztrálható példával bemutassa a festményrestaurálás hosszú folyamatát a szigorúan vett konzerválástól a teljes kiegészítésig. Cél továbbá azoknak a tévhitnek az eloszlatása, melyek napjainkban egyre nagyobb teret hódítanak, és amelyek a konzerválást helyezik a műtárgyvédelem előterébe, miközben megkérdőjelezzik a legelemibb kiegészítések létjogosultságát is. Őszintén szólva a kételkedésnek van némi alapja, ugyanis a szerző hosszú pályafutása során számtalan értelmetlen javítgatással találkozott, melyek nagy része nemcsak önkényes, hanem gyakran meghamisítja a mű eredeti jelentését. Azonban sorra kiderül, hogy e sajnálatos beavatkozások nem hivatásos restaurátorok munkái, hanem „minden hiba kijavítását” problémamentesnek tartó dilettánsoké.

Meggyőződésünk, hogy egy műalkotás konzerválása, vagyis fennmaradt állapotában való megőrzése mindenféle hozzátétel nélkül, illetve a mű esztétikai értékének elvárható szintű helyreállításának igénye nem az aktuális divat, hanem megfontolt döntés eredménye kell legyen.

A festményrestaurálás legfőbb szabálya a műalkotás történetileg lényeges alkotó anyagainak abszolút tisztelete, hiteles megőrzése, vagyis konzerválása és eredeti értékeinek hiteles bemutatása, amely az esztétikai helyreállítás során teljesezhet ki. Következésképpen a konzerválás és a restaurálás fogalmát műtárgyvédelmi szempontból egyazon tevékenység különböző fokozatának kell tekinteni.

Mindezeket Johann Peter Krafft egy elveszettnek hitt alkotásának restaurálása kapcsán kívánjuk bemutatni. A festményt a Szépművészeti Múzeum raktárában fedeztük fel¹ (1. kép), és veszélyeztetett állapota miatt az állagmegóvási munkát azonnal megkezdtük. A kép állapota és méretei miatt restaurátorcsoportot szerveztünk a munka időbeni megkezdése, illetve szakszerű befejezése érdekében,² melyhez az Nemzeti Kulturális Alap nyújtott vissza nem térítendő támogatást.

Johann Peter Krafft (1780–1856), Bécsben megtelepedett német festő megújította az osztrák történelmi festészetet. J. L. David, F. Gerard és J. Gros francia festők hatására festette történelmi kompozícióit.³

1. kép. A festmény fellelt állapotában.

2. kép. 1809-ben Károly főherceg Aspernél legyőzte Napóleon seregét. Metszet Krafft festménye után.

1809-ben Károly főherceg Aspernél legyőzte Napóleon seregét, Krafft ennek emlékére készítette egyik legmonumentálisabb – az Asperni csata c. – kompozícióját (2. kép).

¹ Feltehető, hogy a második világháború idején lefejtették vakkeretéről és sebtében felgöngyölték egy vékony fűrűre, s helyezték múzeumi letétbe, így menekülhetett meg a végleges pusztulástól.

² A restaurátor csoport tagjai: Jeszeniczky Ildikó, Perjés Edit és Dicső Ágnes a szerző vezetésével.

³ Frodl-Schneemann, M., Johann Peter Krafft, Monografie und Verzeichnis der Gemälde, Wien-München 1984. p. 132.

Párdarabként készült többek között képünk is, Habsburg Rudolf és a szerzetes témával. A festő e műveit Ferenc császár magyar királlyá koronázása és Zrínyi Miklós kitörése Szigetvárból⁴ c. monumentális vásznaival együtt mutatta be az udvarnak 1825-ben.

A Habsburg-dinasztia alapítója, Rudolf 1273-ban lett német király. Számptalan legenda emlékezik meg nemes cselekedeteiről. Az itt megörökített népszerű témát Friedrich Schiller *Der Graf von Habsburg* című balladája tette széles körben ismerté. A ballada szerint vadászat során a patak mellett, melynek hídját elsodorta az ár, találkozott egy szerzetessel, aki az Oltáriszentséggel haldoklóhoz sietett. Rudolf följajánlotta lovát az átkeléshez. E témát festette meg remek kompozícióban, gazdag, merész kolorittal, biedermeier zsáner szellemében a művész.

A második világháború idején történt jószándékú, de szakszerűtlen feltekerés katasztrofális következményeit a festmény megtalálásakor azonnal észleltük: a torlódás következtében felemelkedett és levált festékréteg mozaik-szerűen esett szét (3. kép).

A töredezett felület és barna lakkréteg szinte teljesen elrejtette a realiztikusan megfestett, koloritban gazdag részleteket. A konzerválás során⁵ megállapítottuk, hogy a kép előtörténete sem lehetett problémamentes, ugyanis az eredeti vásznat kétszer dublították, a jelek szerint először a 19. század második felében, másodszor a 20. század elején (4. kép).

A konzerváló kezeléssel megmentettük a festmény fennmaradt eredeti részleteit, erősen töredékes állapota viszont felvetette a kiegészítés szükségességét. Döntenünk kellett a nagyméretű (336,5x230 cm) vászonkép bemutatásának lehetőségeiről, vagyis esztétikai helyreállításának mértékéről. A múzeum művészettörténészeivel⁶ közösen született meg a döntés a teljes értékű esztétikai helyreállítás javára, ehhez azonban igen sokat vitatkoztunk a megoldások lehetőségeit tekintve. Sokan vitatják a sérült alkotások esetében a kiegészíthetőség kérdésének felvetését, mivel egyre többen a konzerválást és a változatlan állapotban való fenntartást helyezik előtérbe, mely véleményünk szerint zsákutca, nem vezet a megoldás felé. Egy hiányos vagy megrongálódott festmény kiegészítés nélkül esztétikailag nagyon zavaró lehet, eredeti üzenete esetleg egyáltalán nem értékelhető. Ezért, elsősorban a restaurátorok, de a reálisan gondolkodó

3. kép. A festett felület mozaik-szerűen esett szét.

4. kép. Az 1825-ben festett képet kétszer dublították.

muzeológusok is természetesnek és kívánatosnak tartják, hogy egy fegyelmezetten kiegészített művészeti alkotás újra látható, élvezhető, kiállítható legyen.

De lássuk, miről is van szó?

Először is el kell fogadnunk, és a társadalom tudomásul kell vegye, hogy a kulturális javak különféle kezelésével, az eredeti szerzői alkotó folyamatok kutatásával, az anyagi változások vizsgálatával foglalkozó restaurátor tudományos jellegű alkotó munkát végez. Az eredeti alkotó szándékainak tiszteletben tartásával, illetve a restaurálás tudományosan elismert kötött módszereivel, de a mű születéséhez képest más időben, önállóan, egyedi jelleggel hozza létre a hiányzó, vagy sérült tartozék részt, amely a megőrzött, konzervált, dokumentált alkotórészekkel együtt jelenti a jövőben a restaurált művet.

A restaurálás, tehát magában foglal minden olyan eljárást, amely a sérült, megváltoztatott, előregedett, esztétikai megjelenésében torzult, többé-kevésbé töredékes kulturális javakat az eredeti, illetve történetisége, vagy esztétikai értéke szempontjából a legkedvezőbb állapotára állít helyre.

Legfőbb irányelvünk, hogy a beavatkozás a szükséges minimumra terjedjen ki, de hogy ez a minimum mit jelent egy adott konkrét esetben, azt a műalkotás állapota, jelen-

⁴ Cifka Brigitta: „L'empereur Francois couronné roi de Hongrie” par J. P. Krafft = J. P. Krafft: Ferenc császár magyar királlyá koronázása. In: Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts = A Szépművészeti Múzeum közleményei 79. 1993. pp. 49–61. 121–126. A Zrínyi kirohanása és Ferenc császár magyar királlyá koronázása című festmények restaurálását Przdzik József végezte, a festmények jelenleg a Magyar Nemzeti Galériában láthatók.

⁵ A felvált festékrétegek rögzítése kolettával történt.

⁶ A restaurátori konzultációkon résztvett Cifka Brigitta a Modern Gyűjtemény vezetője és Mojzer Miklós főigazgató; Cifka Brigitta; Johann Peter Krafft: Rudolf von Habsburg und der Priester = Johann Peter Krafft: Habsburg Rudolf és a szerzetes. In: Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts = A Szépművészeti Múzeum közleményei 88–89. 1998. pp 115–118. 229–231.

5. kép. Konzerváló kezelések során japán papírral levédett kép-felület részlete.

tősége illetve a fenntarthatóságának biztosítása érdekében hozott döntések határozzák meg.

Konzerválni/restaurálni a szavak magyar megfelelőjét használva annyit jelent, hogy:

- *konzerválni* (conservatio, lat.): megőriz, megment, tartósít, további romlástól megóv, régi állapotban fenntart, tehát megvalósításának célját figyelembe véve a fennmaradt eredeti művet vagy töredékét a tudomány és a szakma képviselői számára változatlan állapotban hitelesen megőrizni, szükség szerint konzerválni és kutathatóan dokumentálni;
- *restaurálni* (restauratio, lat.): helyreállít, megépít, megújít, eredeti formájába visszaállít, kijavít, vagyis a konzerváló kezeléseket tovább folytatva, a kulturális javakat elvárható szintig helyreállítani a műalkotás fenntarthatóságának biztosítása céljából, a társadalom (közönség) számára élvezhetővé, bemutatásra alkalmassá tenni.

Lelkiismeretes restaurátor számára a kulturális javak nemcsak különféle kutatási területek tárgyai, hiteles dokumentumai, hanem esztétikai értékek hordozói is. Véleményünk szerint a pusztán konzerválásra szorítókozó tevékenység nem vezet jó eredményre, mert nem lehet történeti dokumentumra és hatékony műalkotásra szétbontani egy művészeti alkotást. Ha ezt megtesszük, akkor a mű egysége megbomlik, zavarossá válik, következésképpen használata, így fenntarthatósága is megkérdőjelezhető.

A restaurátor elsődleges célja a kezelendő kulturális javak konzerválása, hogy fennmaradjon az eredeti anyag, ami hordozója, közvetítője a műből sugárzó szellemiségnek, az alkotói szándék megtestesülésének. Másrészt feladata a mű előtörténetének, állapotának és az alkotói szándéknak minél alaposabb megismerése, az alkotói folyamatok feltárása a hiteles esztétikai helyreállítás érdekében.

A Krafft festmény konzerváló kezelésének befejezését követően a festett felületet ismét levédjük japánpapírral⁷ (5. kép), majd lefejtettük a kétrétegű régi dublívásznat

⁷ A ragasztóanyag metilcellulóz (Tylose MHB 3000 p), a japán fátylepapíron keresztül széles ecsettel hordtuk fel az anyagot.

6. kép. A festmény konzervált, tisztított és kittelt állapota.

és elvégeztük a hordozó végleges konzerválását.⁸ Felváltuk a kétrétegű, műgyantával⁹ átitatott széles húzószélet, amelybe 10 centiméterenként fém fűzőszemeket erősítettünk. Ily módon rugalmas rögzítő pontokra tettünk szert, és a hagyományos szögelés helyett gyorsépítő csavarral rögzíthettük a festményt a feszítőkeretere, mely módszert korábban restaurált nagyméretű festmények esetére dolgoztunk ki és alkalmaztunk.¹⁰ Ennek jelentősége a műtárgy méretéből adódik, hiszen szállítani, költöztetni ekkora képet szétszerelve és csak megfelelő hengeren lehetséges.

A fenti eljárásokkal megmentettük tehát a jelentős kultúrtörténeti értéket képviselő festményt a pusztulástól, megőriztük eredeti vásznát dublirózás nélkül,¹¹ valamint meggyengült biedermeier alapozását és polikrómiáját. Erősen töredékes állapota miatt azonban nem találtuk elégségesnek a pusztán konzerváló kezeléseket, fontosnak tartottuk a festmény művészeti fokon történő kiegészítését (6. kép).

⁸ A hordozó konzerválása a japánpapír eltávolítása után BEVA 371 műgyantával történt (Gustav Berger's Original Formula 371, Cod. 011065505).

⁹ BEVA 371.

¹⁰ Szentkirályi M.: Munkácsy Mihály Krisztus Pilátus előtt c. óriás-kép restaurálása, In: Múzeumi Műtárgyvédelem 24. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1995. pp. 35–46.

¹¹ A vásznhordozók eredeti állapotában való megőrzésének lehetőségeit tárgyalta jelen sorok írója a XXIII. Országos Restaurátor Konferencián (Budapest) a Dublirózni, vagy nem dublirózni címmel tartott előadásában.

7. kép. A kiegészítés irányítúje F. Kolbe, a festményről készült rézmetszete volt.

Munkánk lényeges része volt a helyreállítás módjának, a retusok mértékének meghatározása, hiszen a festmény mintegy húsz százaléka hiányzott, mely hiányok jelentős része a felcsavarásból adódóan vízszintesen törte meg a kép egész felületét. A munkálatok során tapasztaltuk, hogy a restaurálás módszertana a szigorúan vett konzerválástól (töredékes állapot) a totál kiegészítésig számtalan fokozatot és utat biztosított számunkra. Több konzultáció nyomán végül a fokozatosan fejleszthető beilleszkedő módszer mellett döntöttünk, melynek indoka a festmény témájának leíró jellege mellett az volt, hogy a hiányok lényeges elemeket nem érintettek. Csak kevés helyen volt vitatható a hiányok kiegészítése. Arra törekedtünk, hogy a kiegészítések fokozatosan készüljenek és mindig egy tónussal világosabban, mert így lehetőségünk volt ellenőrizni, hogy azok ne módosítsák a mű eredeti színvilágát. Irányadónak minden esetben a fennmaradt eredeti részeket tekintettük, azok állagához igazítottuk a retust.¹² A kiegészítés teljes folyamatában nagy segítséget jelentett Franz Kolbe (1789–1865) rézmetszete,¹³ melyet képünk-ről készített 1827-ben (7. kép).

¹² Retusálás előtt a festmény lakkbenzinben oldott dammárgyanta bevonatot kapott. A retusálás rétegről rétegre olajagyanta alapú lazúrokkal történt, majd a festményt újabb, lakkbenzinben oldott dammárgyanta bevonattal láttuk el.

¹³ 741 x 776 mm. A rézmetszet felirata: Peint par P. Kraft/Gravé á Vienne par F. Kolbe 1827./ Dédié á Son Altesse Imperiale Monseigneur l'Archiduc Charles/ Le Tableau se Trouve au Cabinet de S. A. I. l'Archiduc Charles.

8–9. kép. A totálkiegészítés példája, részlet.

10–11. kép. Részlet retusálás előtt és után.

A helyesen megválasztott retus mértéke megteremtette a kívánt összképet, visszaállt a tér, a forma és a gazdag kolorit egyensúlya.

Dr. habil Szentkirályi Miklós
Festményrestaurátor művész
Főrestaurátor osztályvezető
Szépművészeti Múzeum
1068 Budapest, Szondi u. 77.
Tel.: +36-30-740-1873
E-mail: miklos.szentkiralyi@szepmuveszeti.hu

12. kép. A restaurált festmény.